

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَنْ حَرَّمَ كَلْبًا كَرِيمًا
مَنْ حَرَّمَ كَلْبًا كَرِيمًا
مَنْ حَرَّمَ كَلْبًا كَرِيمًا

دانشکده ی ادبیّات و علوم انسانی

پردیس نمین

گروه زبان و ادبیّات فارسی

زندگی و مرگ و بازتاب آن در شعر معاصر با تکیه بر اشعار
فروغ فرّخ زاد، اخوان ثالث و سهراب سپهری

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر خدابخش اسداللهی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر احسان شفیقی

توسط:

آذر خانی

دانشگاه محقق اردبیلی

زمستان ۱۳۸۹

زندگی و مرگ و بازتاب آن در شعر معاصر با تکیه بر اشعار
فروغ فرخ‌زاد، اخوان ثالث و سهراب سپهری

توسط:

آذر خانی

پایان نامه برای اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد
در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

از

دانشگاه محقق اردبیلی

اردبیل - ایران

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه با درجه‌ی:

دکتر خدابخش اسداللهی (استاد راهنما و رئیس کمیته)

دکتر عسگر صلاحی (داور داخلی)

دکتر احد پیشگر (داور خارجی)

دکتر احسان شفیقی (استاد مشاور)

تقدیم به:

پدر دلسوز و مادر مهربان و فداکارم

همسرم؛ شریک سختی ها و خوشی های زندگی ام.

به دخترم؛ که تمام وجودم برای اوست.

تشکر و قدردانی

اکنون که با یاری خداوند متعال و مهربان موفّق به تنظیم و تدوین این پایان نامه شده ام بر خود وظیفه می دانم که از همه ی عزیزانی که در طول انجام و به ثمر رسیدن این پایان نامه مرا یاری نمودند یا به نحوی مرا مورد لطف و عنایت خویش قرار دادند سپاسگزاری نمایم:

از استاد راهنمای گرامی و ارجمند آقای دکتر خدابخش اسداللهی که با راهنمایی های ارزشمند و همکاری های صمیمانه ی خویش راهگشای این تحقیق بوده اند صمیمانه تشکر و سپاسگزاری می نمایم.

از همکاری و مساعدت استاد مشاور محترم آقای دکتر احسان شفیقی که در طول انجام این تحقیق مرا یاری دادند صمیمانه سپاسگزاری می نمایم.

نام و نام خانوادگی دانشجو: خانی	نام: آذر
عنوان پایان‌نامه: زندگی و مرگ و بازتاب آن در شعر معاصر با تکیه بر اشعار فروغ فرخزاد، اخوان ثالث و سهراب سپهری	
استاد راهنما: آقای دکتر خدابخش اسداللهی استاد مشاور: آقای دکتر احسان شفیقی	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: زبان و ادبیات فارسی
موضوع: محقق اردبیلی	گرایش: محض
موضوع: دانشکده: ادبیات و علوم انسانی پردیس نمین	موضوع: محض
تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۸۹/۱۰/۱۱	تعداد صفحه: ۱۶۲
کلید واژه‌ها: مرگ، زندگی، فروغ فرخزاد، اخوان ثالث، سپهری	
<p>چکیده</p> <p>واقعیت زندگی و پدیده‌ی مرگ، از جمله مسائل عاطفی انسانی و اجتماعی است که همیشه ذهن و اندیشه‌ی آدمیان را به خود مشغول می‌دارد. این مسائل، علاوه بر شعر سنتی، در قلمرو شعر نیمایی نیز با رنگ و بویی دیگر مطرح شده‌است. صرف نظر از دیگر شاعران معاصر زبان فارسی که در زمینه‌های مختلف، از جمله زندگی و مرگ، شعر سروده‌اند، اخوان ثالث، فروغ فرخزاد و سهراب سپهری از جمله شاعران معاصر زبان فارسی هستند که در این زمینه داد سخن داده‌اند و با عمق و استقلال خاصی در باب ستیز بین امید و نومیدی و زندگی و مرگ قلم‌فرسایی کرده‌اند.</p> <p>در این پژوهش، ابتدا به بررسی دیدگاه فروغ فرخزاد در خصوص زندگی و مرگ پرداخته، نشان داده‌ایم که به واسطه فهمیدن لحن آب و زمین، نگرش وی نسبت به این پدیده‌ها از بدبینی تا خوش‌بینی دارای سیر تحولی و تعالی است. پس از آن، دیدگاه اخوان ثالث را بررسی کرده، گفته‌ایم که وی دارای نگرش منفی نسبت به مرگ و زندگی است و یأس و نومیدی در شعرهایش موج می‌زند. سپس ضمن کاوش در منظومه فکری سهراب سپهری، ذکر کرده‌ایم که او نسبت به مرگ و زندگی، نگرش مثبتی دارد، زندگی را دوست دارد و به استقبال مرگ می‌شتابد.</p>	

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول - کلیات	
۱-۱ مقدمه	۲
۲-۱ تعریف مسأله و فرضیات	۳
۳-۱ هدف و ضرورت تحقیق	۶
۴-۱ پیشنهادی تحقیق	۶
۵-۱ روش اجرای طرح	۸
فصل دوم - مبانی نظری تحقیق	
۱-۲ رمانتیسیم	۱۰
۲-۲ ویژگی های مکتب رمانتیسیم	۱۰
۳-۲ رمانتیسیم ایرانی	۱۱
۴-۲ ماهیت تصویر رمانتیک	۱۲
۱-۴-۲ استحاله‌ی شاعر در طبیعت و اشیاء	۱۲
۲-۴-۲ سایه واری ابهام پدیده ها در تصویر	۱۲
۳-۴-۲ پویایی و تحرک تصویر	۱۳
۵-۴-۲ انعکاس فردیت شاعر در تصویر	۱۳
۶-۴-۲ اندوه رمانتیک	۱۳
۵-۲ حیات	۱۴

- ۶-۲ مرگ ۱۴
- ۱-۶-۲ نظر مولوی و سنایی ۱۴
- ۷-۲ جاودانگی ۱۶

فصل سوم-بحث و بررسی

- ۱-۳ مروری بر بازتاب زندگی و مرگ در شعر معاصر ۱۸
- تأثیر دین بر شعر دوره ی معاصر ۱۸
- ۱-۱-۳ نیما یوشیج ۲۰
- ۲-۱-۳ شهریار ۲۳
- ۳-۱-۳ پروین اعتصامی ۲۳
- ۴-۱-۳ فریدون توللی ۲۴
- ۵-۱-۳ احمد شاملو ۲۵
- ۶-۱-۳ فریدون مشیری ۲۷
- ۷-۱-۳ محمد زهری ۲۷
- ۸-۱-۳ هوشنگ ابتهاج (ه. ا. سایه) ۲۸
- ۹-۱-۳ نصرت رحمانی ۲۹
- ۱۰-۱-۳ نادر نادرپور ۲۹
- ۱۱-۱-۳ محمود مشرف آزاد تهرانی ۳۱
- ۱۲-۱-۳ طاهره صفّارزاده ۳۲
- ۱۳-۱-۳ قیصر امین پور ۳۳

- ۳-۱-۱۴ موسوی گرمارودی..... ۳۴
- ۳-۲-۲ بررسی دیدگاه های فروغ فرخ زاد- اخوان ثالث و سهراب سپهری ۳۷
- ۳-۲-۱ فروغ..... ۳۷
- ۳-۲-۱-۱ سال شمار زندگی فروغ..... ۳۷
- ۳-۲-۱-۲ زندگی از نگاه فروغ ۳۸
- ۳-۲-۱-۳ اسیر ۳۸
- ۳-۲-۱-۴ دیوار و عصیان..... ۳۹
- ۳-۲-۱-۵ تولدی دیگر..... ۴۰
- ۳-۲-۱-۶ ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد..... ۴۶
- ۳-۲-۱-۷ عشق و عاطفه لازمه‌ی زندگی..... ۴۸
- ۳-۲-۱-۸ پذیرش وجود و تعهد زندگی..... ۴۹
- ۳-۲-۱-۹ مرگ از نگاه فروغ..... ۵۲
- ۳-۲-۱-۱۰ میل به جاودانگی..... ۶۱
- ۳-۲-۲ اخوان ثالث..... ۶۵
- ۳-۲-۲-۱ سال شمار زندگی اخوان ثالث..... ۶۵
- ۳-۲-۲-۲ زندگی از نگاه اخوان..... ۶۷
- ۳-۲-۲-۳ ارغنون..... ۶۷
- ۳-۲-۲-۴ زمستان..... ۷۰
- ۳-۲-۲-۵ آخر شاهنامه..... ۸۲

- ۸۹ ۶-۲-۲-۳ از این اوستا.....
- ۹۱ ۷-۲-۲-۳ در حیاط کوچک پاییز، در زندان.....
- ۹۲ ۸-۲-۲-۳ زندگی می گوید اما باز باید زیست.....
- ۹۳ ۹-۲-۲-۳ دوزخ اما سرد.....
- ۹۵ ۱۰-۲-۲-۳ عشق و زندگی.....
- ۹۹ ۱۱-۲-۲-۳ مرگ از نگاه اخوان.....
- ۱۰۳ ۱۲-۲-۲-۳ شکار.....
- ۱۰۴ ۱۳-۲-۲-۳ ترا ای کهن مرز و بوم دوست دارم.....
- ۱۰۹ ۳-۲-۲-۳ سهراب سپهری.....
- ۱۰۹ ۱-۳-۲-۳ سال شمار زندگی سهراب سپهری.....
- ۱۱۰ ۲-۳-۲-۳ زندگی از نگاه سهراب.....
- ۱۱۳ ۳-۳-۲-۳ مرگ رنگ.....
- ۱۱۷ ۴-۳-۲-۳ زندگی خواب ها.....
- ۱۲۱ ۵-۳-۲-۳ آوار آفتاب.....
- ۱۲۵ ۶-۳-۲-۳ شرق اندوه.....
- ۱۲۶ ۷-۳-۲-۳ صدای پای آب.....
- ۱۳۳ ۸-۳-۲-۳ مسافر.....
- ۱۳۵ ۹-۳-۲-۳ حجم سبز.....
- ۱۳۷ ۱۰-۳-۲-۳ ما هیچ، ما نگاه.....

۱۳۷ عشق سپهری ۱۱-۳-۲-۳

۱۳۹ آرمان شهر سپهری ۱۲-۳-۲-۳

۱۴۱ مرگ از نگاه سپهری ۱۳-۳-۲-۳

۱۴۶ محبوب ازلی ۱۴-۳-۲-۳

فصل چهارم - نتایج

۱۵۰ نتیجه گیری

۱۵۳ فهرست منابع

فصل اوّل

کلیّات

در جهان هستی از آغاز تاکنون، هیچ پرسشی جدی‌تر از مسئله‌ی مرگ و زندگی انسان مطرح نبوده و نیست. مرگ و زندگی همواره، از مهم‌ترین دغدغه‌های بشری بوده و هر کس قصد دارد در این زمینه به حقایقی دست پیدا کند.

این‌گونه پرسش‌های مربوط به زندگی دنیوی و اخروی که با مرور زمان کهنگی نمی‌پذیرد، از دیرباز، در شعر فارسی سنتی مطرح بوده و تا زمان معاصر نیز ادامه یافته است. از جمله مباحث عاطفی انسانی و اجتماعی که در شعر شاعران مسیر نیمایی، نظیر: اخوان ثالث، فروغ فرخزاد و سهراب سپهری، به صورت عمیق، مستقل و مشخص جریان دارد، بحث زندگی و مرگ است.

نگاه شاعران معاصر در این زمینه، با دیدگاه شاعران عارفی چون: سنایی، عطار، مولوی و حافظ که دیدگاهی عرفانی و دینی دارند، متفاوت است؛ زیرا برخی از شاعران امروزی، بیشتر از منظر عاطفه‌ی انسانی و اجتماعی به این دو مسئله‌ی اساسی می‌نگرند و به شرطی به زندگی اهمیت می‌دهند که از احساساتی مانند: عشق، اراده، امید، یأس و درد و همدلی سرشار باشد و یا از آن منظر، به مسئله‌ی مرگ می‌نگرند که در شأن و مقام انسان نیست که این پدیده پایان کار او باشد، به همین دلیل تلاش می‌کنند با طرح این مباحث در شعر، به خود و جامعه آگاهی بدهند و بودن و زندگی آنان را اعلام نمایند.

سیر پژوهشی این پایان‌نامه بدین طریق است که با انتخاب روش کتابخانه‌ای ابتدا آثار اخوان ثالث، فروغ فرخزاد و سهراب سپهری به‌دقت مورد مطالعه قرار گرفت. سپس مواردی که مربوط به مرگ و زندگی در آثار آنان بود، فیش‌برداری شد و پس از آن، منابع و کتبی که به‌نحوی به مسائل مرگ و زندگی آن‌ها مربوط بود، فیش‌برداری شد و ضمن مستندسازی ابیات و شواهد مثال، جنبه‌های مختلف مرگ و زندگی و موارد مربوط به آن، چون: عشق، اراده، یأس، جاودانگی و تقدیر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. بنابراین، پایان‌نامه دارای مباحثی به قرار زیر است:

مرگ و زندگی و نگرش‌های منفی، معتدل و مثبت شاعران معاصر، به خصوص سه شاعر بزرگ معاصر: اخوان ثالث، فروغ فرخزاد و سهراب سپهری و نیز بررسی دیدگاه‌های متفاوت این شاعران نسبت به یأس، نومیدی، عشق، جاودانگی و تقدیر.

۲-۱- تعریف مسئله و فرضیه‌ها

« از کجا آمده‌ام؟ »، « آمدنم بهر چه بود؟ » و « به کجا می‌روم آخر؟ »، از جمله پرسش‌هایی است که انسان از همان آغاز آفرینش خود، همواره مطرح نموده و به دنبال پاسخ‌های قانع‌کننده‌ای برای آنهاست. این‌گونه سؤال و پاسخ، علاوه بر شعر گذشتگان، در شعر معاصر فارسی، به‌خصوص، در قلمرو شعر دوره‌ی ۱۳۳۲-۱۳۴۰ انعکاس یافته و شاعرانی چون: « اخوان ثالث » و « فروغ فرخ‌زاد » به این پدیده‌ها سخت می‌اندیشند (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳: ۶۱).

مراد از زندگی در شعر این شاعران، سرشار بودن آدمی است از احساسات انسانی؛ نظیر: عشق، اراده، امید، یأس، درد و همدلی؛ در غیر این صورت، این‌گونه انسان‌ها با مرده تفاوتی ندارند:

... اما خدای من

آیا چگونه می‌شود از من ترسید

من، من که هیچ‌گاه

جز بادبادکی سبک و ولگرد

بر پشت بام‌های مه‌آلود آسمان

چیزی نبوده‌ام

و عشق و میل و نفرت و دردم را

در غربت شبانه‌ی قبرستان

موشی به نام مرگ جویده است (فریخ‌زاد، ۱۳۷۹: ۳۷۰).

منظور از مرگ، ادامه‌ی روند طبیعی زندگی است که با تلاشی زندان تن، روح به سوی عالم اصلی

پرواز خواهد کرد:

من از سلاله‌ی درختانم

تنفس هوای مانده ملولم می‌کند

پرنده‌ای که مرده بود به من پند داد که

پرواز را به خاطر بسپارم (همان: ۴۶۵).

پرواز را به خاطر بسپار

پرنده مردنی است (همان: ۴۶۸).

گاهی زندگی در ضمن ماجراهای فراوان و رنگارنگش، دارای ظاهری بغرنج و پیچیده، همچون بیشه تلقی می‌گردد، اما در باطن، از تار و پودِ هیچی و پوچی تشکیل می‌شود (اخوان ثالث، ۱۳۸۵: ۲۴۹). « اخوان ثالث »، پس از پویش عبث و تلخ در راه کشف راز رهایی و امید به عملکرد عبث و بی‌نتیجه‌ی خود لعنت می‌فرستد و ناله‌های نومیدانه‌اش را تنها امید رستگاری در حیات خود می‌داند (همان، ۱۳۶۲: ۲۵؛ شفیع کدکنی، ۱۳۷۵: ۲۰-۲۳).

مسئله‌ی اساسی در این پژوهش، روشن نمودن جایگاه زندگی و مرگ در اندیشه‌ی شاعران معاصر فارسی زبان، با تکیه بر اشعار فروغ فرخ‌زاد، اخوان ثالث و سهراب سپهری و نیز پاسخ دادن به این مسئله اساسی است که آیا آنان و یا برخی از آن‌ها زندگی را به‌عنوان یک واقعیت خوشایند می‌پذیرند؛ ولی پدیده‌ی مرگ را نمی‌پذیرند و یا آن را پایان کار و زندگی موقت آدمی می‌دانند؟ و یا این‌که با وجود سایه افکندن یأس و نومیدی در این روزگار، برخی از این شاعران، واقعیت زندگی و پدیده‌ی مرگ را پذیرفته و در جهت خدمت به هموعان و اصلاح امور جامعه زندگی می‌کنند و برخی نیز با نهایت ناامیدی و پوچی به مسئله‌ی زندگی و مرگ می‌نگرند؟

همچنین تحلیل این مطلب است که برخی از این شاعران، چگونه در طول زندگانی، با دلهره‌ی مرگ و زوال، یأس و نومیدی درگیر بوده و سرانجام با تلاش شعری و هنری خود، توانسته‌اند بر این تهدید بزرگ پیروز گردند و نه تنها زوال و نیستی مطلق را باور نداشته باشند؛ بلکه آن را با استمداد از عشق، به چشمه‌ای جوشان تبدیل نمایند (حقوقی، ۱۳۸۴: ۳۹-۴۰)؛ فروغ، در گفتگویی در همین زمینه می‌گوید: « ... کار هنری یک جور تلاشی است برای باقی ماندن و یا باقی گذاشتن « خود » و نفسی مرگ » (مرادی کوچی، ۱۳۷۹: ۳۱۲).

تعریفی که آن‌ها (سه شاعر مورد تحقیق) از زندگی و مرگ به دست داده‌اند، ای بسا با تعریف‌های شاعران قبلی متفاوت است و پرداختن به این نکته، ممکن است ابعاد مختلف مثبت و منفی زندگی و مرگ را از منظر آنان بیشتر روشن سازد:

« زندگانی سیبی است گاز باید زد با پوست » (سپهری، ۱۳۷۸: ۳۴۳).

زندگی شاید

ریسمانی ست که مردی با آن خود را از شاخه می‌آویزد

زندگی شاید طفلی ست که از مدرسه بر می‌گردد (فرخ‌زاد، ۱۳۷۹: ۴۱۶).

در تحقیق حاضر، تلاش بر این است که با طرح مسائلی در زمینه‌ی دو درون‌مایه‌ی اصلی شعر دوره‌ی معاصر (زندگی و مرگ)، به جستجوی پاسخ آن‌ها در اشعار سهراب سپهری، اخوان ثالث و فروغ فرخ‌زاد پرداخته شود؛ لذا پرسش‌های مهمی نظیر: پرسش‌های زیر مطرح می‌گردد:

سؤالات و فرضیه‌ها

۱- عوامل مؤثر در شکل‌گیری دیدگاه‌های شاعران معاصر نسبت به مسائل اجتماعی، به خصوص، زندگی و مرگ چیست؟

۲- نوع نگرش‌های سهراب سپهری و اخوان ثالث نسبت به آن دو پدیده کدام‌اند؟

۳- سیر نگرش فروغ فرخ‌زاد نسبت به زندگی و مرگ چیست؟

۱- فرضیه‌ی اول تحقیق حاضر این است که عواملی، از قبیل تأثیرپذیری شاعران معاصر از شیوه‌ی شاعرانی چون: تی. اس. الیوت که به بُعد جهانی و اهمیت فلسفی شعر می‌اندیشیدند، همچنین طرح بحث تعهد و التزام، نیز آشنایی شاعران و روشنفکران ایرانی با اندیشه‌های اقتصادی- اجتماعی مارکس و همچنین آشنایی با تفکرات انسان‌گرایانه‌ی برخی از فیلسوفان اروپایی، نظیر: ژان پل سارتر و ...، اندیشه-های شاعران معاصر را نسبت به مسائل انسانی و اجتماعی، به‌ویژه، زندگی و مرگ تشکیل می‌دهند.

۲- فرضیه‌ی دوم، این است که: سهراب سپهری بیش از دو شاعر دیگر، به زندگی و مرگ به دیده‌ی احترام و تسلیم نگاه می‌کند و بالعکس، شاعر هم‌عصر وی، اخوان ثالث، از زندگی ابراز نومیدی کرده، در بیشتر اشعار خود، مأیوس است و پیوسته، احساس هیچی و پوچی می‌کند. البته وی، در این نوع نگرش، از جهان‌بینی جامعه‌ی خود، خالی نیست و به‌شدت تحت تأثیر آن قرار دارد.

۳- فرضیه‌ی سوم این‌که: اگر به همگی مجموعه‌های فروغ فرخ‌زاد، نظر بیفکنیم، درمی‌یابیم که اندیشه‌ی وی، در زمینه‌ی این دو پدیده، بر یک حال نیست؛ بلکه در سه مجموعه‌ی اولش (اسیر، دیوار و عصیان)، تنها به زندگی و عشق می‌اندیشد و گویی واقعیتی به نام مرگ را از یاد برده است و یا حداقل، وقوع آن را در مورد خودش، نمی‌پذیرد؛ اما، اندیشه‌ی غالب و نهایی فروغ فرخ‌زاد در خصوص زندگی و مرگ، همان‌گونه که از دو مجموعه‌ی اخیر وی (تولدی دیگر و ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد) برمی‌آید، در حالتی معتدل و بین دو شاعر دیگر است.

۳-۱ هدف و ضرورت تحقیق

ضرورت پژوهش

نگاهی گذرا و توری در پژوهش‌های مربوط به آثار فارسی، نشان می‌دهد متون و آثار ادبی سنتی از جمله آثار شاعرانی نظیر: سنایی، عطار، مولوی و حافظ، با موشکافی علمی مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است؛ اما وقتی به آثار نظم فارسی معاصر نظر می‌کنیم، متأسفانه، شاهد آن هستیم که در زمینه‌ی این آثار به‌طور کلی و در مورد زندگی و مرگ از نگاه آنان، به ویژه، پژوهش‌های منتشر شده، حتی به تعداد انگشتان دست نمی‌رسد؛ لذا با توجه به این غفلت علمی و کمبود پژوهش در این زمینه با وجود غنای متون و آثار ادبی معاصر، ضرورت دارد با نگرش علمی این آثار مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و جهت بهره‌مندی معرفی گردد. اجرای این تحقیق اهدافی را دنبال می‌کند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

اهداف تحقیق

- ۱- ارائه تعریفی نو از زندگی و مرگ از دیدگاه شاعران معاصر زبان فارسی.
- ۲- ارائه تعریفی نو از زندگی و مرگ از نگاه فروغ، اخوان و سپهری.
- ۳- تعیین نوع نگاه سه شاعر معاصر به زندگی و مرگ، از حیث نگرش منفی، مثبت و معتدل.
- ۴- شناسایی عوامل تغییر دهنده‌ی نگاه شاعران معاصر، به‌خصوص، سه شاعر مورد نظر در باب زندگی و مرگ.

۴-۱- پیشینه‌ی تحقیق

در مورد موضوع تحقیق (زندگی و مرگ و بازتاب آن در شعر معاصر با تکیه بر اشعار فروغ فرخ زاد، اخوان ثالث و سهراب سپهری)، کتاب و یا مقاله‌ای قابل توجه و مستقل تدوین نشده است: اما می‌توان از منابعی نام برد که به‌طور غیرمستقیم، به موضوع پژوهش حاضر مربوط می‌شود و مطالبی پراکنده و گاه، جزئی، در باب موضوع مورد نظر دارد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد:

شفیعی کدکنی، م، ۱۳۸۳. ادوار شعر فارسی از مشروطیت تا سقوط سلطنت، انتشارات سخن، تهران.
از آن‌جا که شعر معاصر، ریشه در شعر مشروطیت دارد، نویسنده‌ی کتاب « ادوار شعر فارسی » سخن خود را از آن‌جا شروع می‌نماید. مطالب گفتار اول (از مشروطیت تا سقوط سلطنت) را طرح مختصری از تحولات شعر فارسی در صد سال اخیر تشکیل می‌دهد. نویسنده در فصل دوم همان موضوع را با دیدگاهی متفاوت بیان می‌کند. فصل سوم نیز شامل جستجویی است برای کشف معیار

ماندن و زوال در ادبیات امروز؛ البتّه با اشاراتی به قدما.

شمیسا، س، ۱۳۸۳. راهنمای ادبیات معاصر، نشر میترا، تهران.

نویسنده‌ی کتاب « راهنمای ادبیات معاصر » به‌گزینه‌ی اشعار خوب و معروف پنج شاعر برجسته‌ی معاصر فارسی (نیما یوشیج، فروغ فرخ‌زاد، سهراب سپهری، مهدی اخوان ثالث و احمد شاملو) پرداخته است و ضمن اشاره به زندگی و سبک هر شاعر، در مورد هر شعر، بحث‌هایی کلی جهت آشنایی و ورود به متن مطرح می‌کند. گفتنی است که پاره‌ای از افکار و اندیشه‌های بلند « سهراب » « فروغ » و « اخوان » در لابه‌لای همین کتاب یافت می‌شود که از آن، در تدوین پایان‌نامه‌ی حاضر استفاده کرده‌ام.

شمیسا، س، ۱۳۷۶. نگاهی به فروغ، انتشارات مروارید، تهران.

نویسنده‌ی کتاب شرح مختصری بر برخی از اشعار فروغ از جمله « تولدی دیگر » و « ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد » دارد. همچنین توضیحی در مورد برخی از جنبه‌های شاعری او داده است و اشعار او را با اشعار دیگران مقایسه کرده است و در پایان نیز وجه اشتراک اشعار فروغ و سهراب را توضیح داده است.

مشرف آزاد تهرانی، م، ۱۳۷۸. زندگی و شعر فروغ فرخ‌زاد (پریشادخت شعر)، نشر ثالث، تهران. « م. آزاد » در بخش بررسی « تولدی دیگر »، مطالبی از این قبیل دارد: بررسی شعرهای « تولدی دیگر » و « ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد ». ستایش‌نامه‌ی فروغ (بزرگداشت فروغ)، گفتگوی « سیروس طاهباز » با « فروغ فرخ‌زاد ».

در قسمت‌های شعرهای کتاب « ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد »، به بررسی تک‌تک شعرهای این دفتر اکتفا کرده است و بخش پایانی این مجموعه، دارای مطالبی است از مقالات، نقدها، بررسی‌ها، خاطرات معاصران در باب شعر فروغ و فیلم ماندگارش با عنوان « خانه سیاه است ».

مختاری، م، (۱۳۷۸). انسان در شعر معاصر، انتشارات توس، چاپ دوّم.

کتاب « انسان در شعر معاصر » تحلیلی است از رویکرد تازه به درک حضور دیگری، طرح مسائل انسانی و گرایش به ارزش‌های جمعی و فردی انسانی در برابر جریان انسان‌دوستی فرهنگ قدیم نویسنده، از طریق بررسی اندیشه و شعر چند شاعر برجسته‌ی معاصر، از جمله نیما یوشیج، فروغ فرخ‌زاد و اخوان ثالث به تبیین اصول و مبانی نظری قدیم و نو و پیشینه‌ی تاریخی فرهنگ امروز می‌پردازد.

براهنی، ر، ۱۳۵۸. طلا در مس، انتشارات زمان، چاپ سوّم، تهران.

کتاب « طلا در مس » مجموعه‌ی مقالاتی است که بعدها تبدیل به کتابی قطور شده است. موضوعات

این کتاب را بیشتر، تجزیه و تحلیل برخی از اشعار سمبولیک یا رمانتیک نیما، فروغ، سهراب و گاهی، دیگر شاعران معاصر و نیز مقایسه‌ی آن‌ها با دیگر شاعران هم‌عصر آن‌ها در غرب تشکیل می‌دهد. ضمناً این اثر، گاهی هم به ادبیات سنتی روی آورده است.

۱-۵- روش اجرای طرح:

این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای بوده و جامعه‌ی آماری آن، اشعار فروغ فرخ‌زاد، به‌خصوص، دو مجموعه‌ی آخر وی (تولدی دیگر و ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد)، اشعار سهراب سپهری (هشت کتاب) و اشعار اخوان ثالث است. پس از روشن کردن تعریف مسئله و بیان حدود تحقیق، به شناسایی منابع مربوط و فیش‌برداری از مطالب لازم از مقدمات کار حاضر، پرداخته می‌شود. بعد از جمع‌آوری مطالب از اشعار مذکور و نیز برخی از شعر شاعران معاصر، درباره‌ی اندیشه‌های مربوط به زندگی و مرگ، تحلیل مطالب و طرح دیدگاه سه شاعر مورد تحقیق در مورد زندگی و مرگ، ذکر می‌گردد. پس از این مرحله، رسیدن به دیدگاه کلی شعرای معاصر از طریق تطبیق مستندات مورد نظر و روشن ساختن اندیشه‌های آن‌ها در موضوع مربوط، گام بعدی اجرای این پژوهش است.